

УДК 352:504+008

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-40>**І. А. Кононенко**кандидат педагогічних наук,
докторант ННІ публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГІЧНА ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

У статті окреслено актуальні питання збалансованого (сталого) розвитку загалом та на рівні територіальних громад. Встановлено, що до економічних викликів відносять фінансові кризи, до соціальних зараховують нерівність доходів громадян, відмінний рівень доступу до різних благ тощо, екологічні включають вагомий рівень забруднення вичерпаності природних ресурсів та навколишнього середовища. Наголошено на важливості формування нового світогляду не лише суб'єктів господарювання, а й населення. Встановлено, що концепція сталого розвитку включає вимогу гармонійного узгодження всіх трьох складових з метою досягнення балансу між задоволенням наявних потреб розвитку суспільства та формуванням системи захисту інтересів майбутніх поколінь. Зазначено, що використання терміна «збалансований розвиток» відповідає розвитку як процесу змін з утриманням еколого-економічного та соціального балансу. Охарактеризовано стійкість як універсальну властивість різних типів систем, що полягає в їхній здатності ефективно виконувати свої функції, незважаючи на негативний вплив екзогенних чи ендогенних факторів. Наведено хронологію формування поняття «сталий розвиток». З'ясовано, що сталий розвиток передбачає скорочення споживання ресурсів, перехід на екологічні види енергоджерел, впровадження безвідходних технологій, а результатом має бути зменшення навантаження на здоров'я людини та довкілля. Встановлено, що основою сталого розвитку суспільства можна вважати екологічну безпеку країни та представлено логічний ланцюг побудови його інституційного середовища. Окреслено взаємозв'язок культури та природи у процесі розвитку суспільства. Розкрито практичні аспекти збалансованого розвитку громад та рівні участі громадськості в цьому процесі. Запропоновано послідовні кроки підвищення рівня поінформованості громадськості щодо екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

Постановка проблеми. Осмислення ключових положень щодо економічної, соціальної та екологічної складових розвитку держави вже вийшло за межі суто теоретичних досліджень. Збалансований (сталий) розвиток сьогодні вже є міждисциплінарним поняттям, оскільки деструктивні процеси різного характеру позначаються на всіх сферах господарювання в державі. Безліч поглядів щодо практичної реалізації ефективних шляхів такого розвитку сьогодні формуються і в межах управлінської науки. До потужних економічних викликів відносять фінансові кризи, до соціальних науковці справедливо зараховують такі, як нерівність доходів громадян, відмінний рівень доступу до різних благ тощо. Водночас екологічні виклики сьогодення включають вагомий рівень забруднення вичерпаності природних ресурсів та навколишнього середовища. Отже, беззаперечною є необхідність формування новітнього світогляду в усіх

без винятку сферах діяльності не лише суб'єктів господарювання, а й населення.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Обґрунтування теоретичних основ забезпечення збалансованого розвитку є предметом наукових інтересів широкого кола вітчизняних і закордонних дослідників, серед яких: В. Амбросов, М. Кропивка, П. Макаренко, В. Юрчишин та інші. Питанням збалансованого розвитку на рівні територіальних громад свої праці присвятили, зокрема: В. Бабаєва, О. Коротич, Ю. Куц, О. Лазор та інші. Підтримуючи погляди провідних теоретиків та практиків, зазначимо, що концепція сталого розвитку є дієвим способом поступального досягнення глобального розвитку людства. Ця концепція включає вимогу гармонійного узгодження всіх трьох складових з метою досягнення балансу між задоволенням наявних потреб розвитку суспільства та формуванні системи захисту інтересів майбутніх поко-

лінь. Однак у процесі пошуку найкращих шляхів подальшого збалансованого розвитку територіальних громад доцільно детальніше розглянути додаткові можливості його досягнення.

Мета статті полягає в дослідженні актуальних аспектів екологічної збалансованості розвитку територіальних громад та формуванні послідовних кроків щодо підвищення рівня поінформованості мешканців громад з екологічних питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку (англ. *sustainable* – підтримуючий, тривалий, безперервний; *development* – розвиток) передбачає: задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь; розвиток країн і регіонів, коли різні види діяльності суспільства (економічне зростання, матеріальне виробництво тощо) відбуваються в межах, що дозволяє екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Хоча переклад на українську мову має декілька варіантів, в Україні термін сталий розвиток є офіційно визнаним відповідником англійського терміна. Також науковці використовують термін «збалансований розвиток» як такий, що більш відповідає суттєвості розвитку як процесу змін з утриманням еколого-економічного та соціального балансу [1].

Універсальною властивістю різних типів систем (включно з територіальними) є стійкість, що полягає в їхній здатності ефективно виконувати свої функції, незважаючи на негативний вплив екзогенних чи ендемогенних факторів. Водночас збереження стійкості системи має межі й коли умови середовища виходять за них – відбувається порушення функціонування системи, або навіть структурні зміни. Положення області стійкості кордонів змінюється разом з еволюцією системи [2]. Так, В. Вернадський зробив фундаментальний висновок про те, що між усіма живими і неживими частинами Земної кулі йде безперервний матеріальний і енергетичний обмін, який у процесі часу виражається закономірними змінами та безперервно прагне до стійкості та рівноваги [3]. На думку деяких науковців, поняття «стійкість» і «розвиток» суперечать одне одному, оскільки «розвиток у принципі не може бути стійким» [4]. Л. Пемірова вказує, що розвиток (країни, території, соціальної групи тощо) у певний період є стійким, якщо він зберігає певний інваріант, тобто не змінює, не ставить під загрозу будь-яку властивість, об'єкт, став-

лення [5]. В. Данилов-Данильян підкреслює, що «скільки б не претендували на нього економісти, соціологи, культурологи та фахівці різних інших областей, «сталий розвиток має і походження, і зміст переважно екологічний» [6].

Водночас від самого початку розвиток пов'язували лише з економічним прогресом (50–60-і рр.). З часом (70-і рр.) на тлі зростання кількості бідних країн почали розглядати питання соціальної справедливості. Майже одразу загострились і питання споживання природних ресурсів, що призводять до деградації довкілля та негативного впливу на здоров'я людей. У 1972 Римський клуб звертає увагу всього світу на «межі зростання», чим акцентує увагу на необхідності включення «збереження довкілля» до концепції розвитку для уникнення екологічної кризи. У 1980 р. з'являється термін «збалансований розвиток» («Всесвітня стратегія охорони природи» (ВСОП)) та висувається положення про те, що збереження природи тісно пов'язане з розвитком, який має відбуватися за умови збереження природи. Як відомо, Концепція збалансованого розвитку набула важливого статусу після Конференції ООН з довкілля та розвитку (1992 р). Глобальні цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН, а 15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», і якій виокремлюються базові показники для досягнення цілей з урахуванням національних аспектів розвитку.

Сталий розвиток передбачає скорочення споживання ресурсів, перехід на екологічні види енергоджерел, впровадження безвідходних технологій, а результатом має бути зменшення навантаження на здоров'я людини та довкілля. Сьогодні науковці підтверджують, що найбільш точне визначення курсу сталості представлено в доповіді Г.-Х. Брутланд: «сталим можна назвати такий розвиток, який веде до мінімізації негативних наслідків виснаження природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь у результаті соціально-економічного розвитку покоління, яке зараз проживає на планеті» [2]. Науковці наголошують, що сучасний розвиток світового суспільства, спрямований на вирішення глобальних проблем людства, визначає стратегічні пріоритети для розвитку країн у третьому тисячолітті. Основні положення таких пріоритетів узагальнені в розумінні сталого розвитку, що включає потребу в безпечному та здоровому

довкіллі [7]. Отже, стержнем сталого розвитку суспільства можна вважати екологічну безпеку країни. На рис. 1 представлено логічний ланцюг побудови його інституційного середовища.

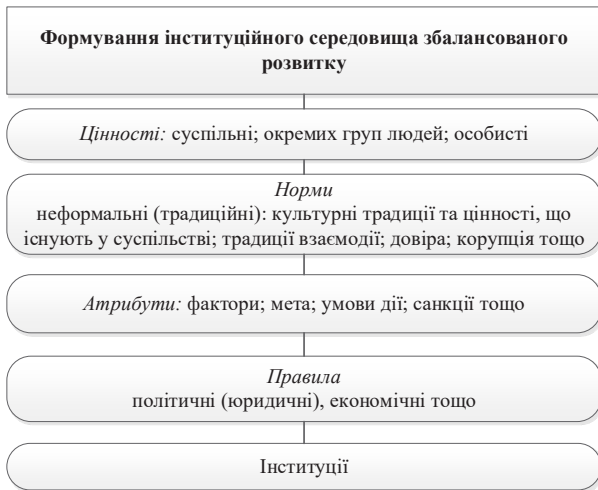

Рис. 1. Процес розбудови інституційного середовища сталого розвитку

Джерело: побудовано на основі [8]

Екологічна криза багатьма вченими різних наукових напрямів (соціологами, філософами, екологами, політиками та іншими) пов'язується із залежністю природи від соціокультурної практики та розвитку науки та техніки. У табл. 1 представлено характеристики взаємозв'язку культури та природи у процесі розвитку суспільства

Сьогодні пропонується велика кількість різних шляхів щодо збереження природи відповідно до причин екологічної кризи, які виявлені на основі різних аналітичних даних. Однак культурологічний напрям, що зачіпає духовні та морально-етичні аспекти ставлення людського суспільства до природи, досі залишається малодослідженим. Раніше головною метою культури було створення матеріальних і духов-

них благ заради виживання людини, сьогодні ж культурологія підвищує статус екологічної культури. Тобто відбувається пошук шляхів гармонійного узгодження культури і природи, які утворюють єдину біосоціотехногенну систему [9].

Стосовно практичних аспектів збалансованого розвитку громад, варто зазначити, що відповідно до Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України (допомагає містам та громадам проектувати власні стратегії у сфері екологічного захисту) на період до 2030 року участь громадськості у процесі прийняття рішень (інформування, консультації, залучення (Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР); інформування, консультації, діалог, партнерство (Рада Європи), що деталізовано в табл. 2) є необхідною з огляду на пріоритети громадськості у процесі прийняття рішень належного демократичного врядування.

Отже, для досягнення збалансованого розвитку на рівні територіальних громад необхідно залучати найкращі практики участі громадськості. Очікуваними результатами Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад є: 1) зміцнення спроможності місцевого самоврядування у процесі реалізації заходів із вирішення екологічних проблем, запобігання зміні клімату та адаптації до неї; 2) розширити можливості Асоціації міст України і її членів реагувати та відповідати на часті зміни у правових рамках, які стосуються екологічної збалансованості розвитку; 3) сприяти вирішенню екологічних проблем міст і територій; 4) зміцнити потенціал територіальних громад; 5) сприяти розвитку екологічно орієнтованого малого і середнього підприємництва; 6) сприяти дотриманню міжнародних зобов'язань в частині охорони і збереження довкілля, а також запобігання зміні клімату. Тобто, зба-

Таблиця 1

Взаємозв'язок культури та природи в процесі розвитку суспільства

Автор	Характеристика взаємозв'язку
І. Гердер	гуманістичні основи розуму і культури в людині заклала природа;
Е. Кант	головне призначення природи щодо культури вбачав у підготовці людей до свободи;
Л. Гумельов	розвиток культури розглядав як наслідок дії космічних сил, а поява нових етносів пов'язував з пасіонарністю індивідів (описує історичний процес як взаємодію та розвиток етносів з утворюючим ландшафтом та іншими етносами);
В. Вернадський	виникнення культури пояснював проблемами природи і космосу;
О. Чижевський	підкреслював нерозривний зв'язок соціокультурних процесів на Землі з фізичними явищами, які відбуваються на Сонці, заклав основу біосферної концепції культури;
Л. Кейсевич, І. Олексієнко	завдання людства вбачали у досягненні необхідної рівноваги між природними та цивілізаційними чинниками для продовження життя на планеті

Джерело: складено на основі [9]

Характеристика рівнів взаємодії громадськості в процесі прийняття рішень

Рівні взаємодії	Характеристика
Інформування	надання інформації громадськості (зацікавленим групам, організаціям) на які потенційно впливає відповідна політика. Цей процес є однобічним, тобто наслідками сприйняття інформації і думкою щодо предмета інформування не цікавляться. Водночас без результативного інформування справжня громадська участь є неможливою;
Консультації	консультації з громадськістю під час прийняття рішень та в процесі вироблення і реалізації політики (електронні консультації, публічні громадські обговорення, вивчення громадської думки). Процес також однобічний (органами влади не лише окреслюється коло питань, а й визначається ступінь врахування пропозицій від громадськості. На практиці консультації часто використовують формально (для легітимізації владних рішень);
Залучення	участь громадян (їх об'єднань) за власною ініціативою у формуванні публічної політики, а також в її реалізації, експертизі, моніторингу та оцінці. Такий тип передбачає двобічність, а пропозиції мають розглядатися та враховуватися за певною процедурою;
Діалог	концепція діалогу передбачає, що кожна сторона комунікації може бути ініціатором. Розрізняють два види діалогу: необмежений (формат варіюється від громадських слухань до спеціалізованих нарад між НУО та органами державної влади, а на обговорення може бути винесено будь-яке політичне питання) та конкретний (для вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту стосовно окремого політичного процесу);
Партнерство	передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі прийняття політичних рішень, спільні зустрічі представників НУО та органів державної влади для тісної співпраці. НУО можуть бути наділені конкретними завданнями, передбачається створення органів для прийняття спільних рішень.

Джерело: складено авторкою на основі [10]

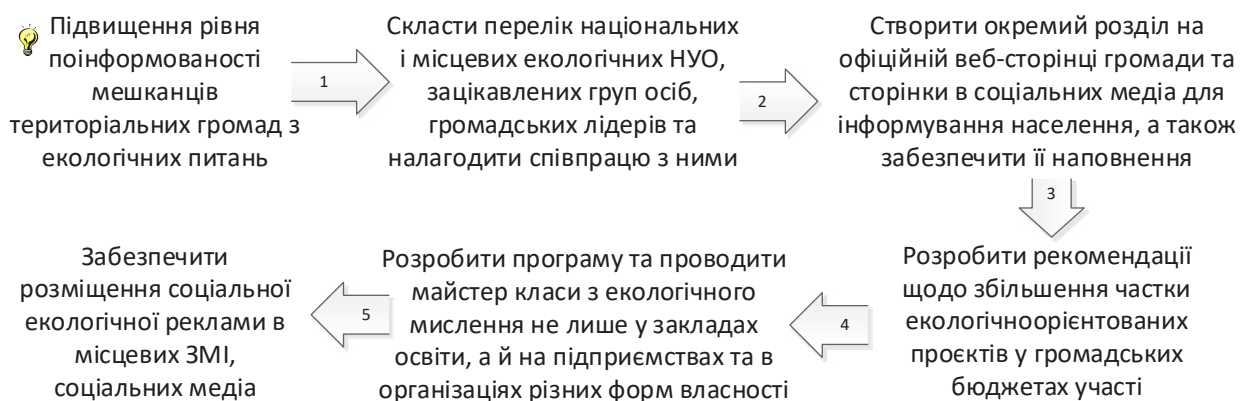

Рис. 2. Основні кроки щодо підвищення рівня поінформованості мешканців громад з екологічних питань

Джерело: запропоновано авторкою на основі [12]

лансований розвиток вже не є суто науковою проблемою, а реалізація його основ на територіальному рівні відіграє серйозну роль в системі проблем нашої держави. [11]. План реалізації цієї Стратегії на 2017-2019 рр. також деталізує основні цілі: 1) сприяння врахуванню пріоритетів екологічної збалансованості розвитку в національному законодавстві; 2) допомога територіальним громадам та їх органам самоврядування у впровадженні інструментів екологічної збалансованості розвитку; 3) залучення ресурсів для вирішення екологічних проблем територіальних громад; 4) підвищення рівня поінформованості мешканців міст і територіальних громад з екологічних питань [12].

З огляду на зазначене сьогодні одним з актуальних питань розвитку екологічної культури на рівні територіальних громад у контексті екологічної збалансованості розвитку є питання поінформованості мешканців щодо екологічних проблем та шляхів їх вирішення. Тож, певні кроки можна представити у вигляді рис 2.

Отже, сприяти досягненню екологічної збалансованості розвитку на рівні територіальних громад можна за рахунок поширення екологічної культури серед населення, що включає такі умови: ефективну екологічну орієнтацію органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, інститутів громадянського суспільства тощо; активне стимулювання попиту на екологічні товари; діє-

вість інституційної системи; активізацію еколого орієнтованої інноваційної складової; побудову безперервної системи інформування населення щодо екологічних питань тощо.

Висновки. Науковці схильні до думки, яку підтримує і авторка, що забезпечення збалансованого розвитку не є технічною проблемою, а є проблемою трансформації суспільних відносин у напрямі формування суспільства, яке не буде руйнувати середовище власного існування. У такому випадку концепція збалансованого розвитку слугує дороговказом. Ключовою ідеєю такого розвитку є однакова важливість екологічних та соціальних проблем. Відповідно, екологічні проблеми можна вирішити лише у зв'язку із соціальними проблемами за рахунок зміни суспільних відносин чи соціально-політичних систем. Отже, соціальна організація суспільства має забезпечувати гармонійне ставлення до природи, чого не можна досягти без підвищення екологічної культури суспільства. Для вирішення проблеми збалансованого розвитку необхідна дієва національна політика політична воля, а сам процес реалізація потребує стратегічного підходу, який також є об'єктом досліджень авторки.

Список використаної літератури:

1. Чайківський І. А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. 2014. № 6 [55]. С. 108-114
2. Жученко А.М. Поняття сталого розвитку в сучасній економіці. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/86.pdf>
3. Вільна енциклопедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
4. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. М. : Экономика, 1989. 526 с
5. Немирод Л.А., Боженко С.В. Управление функционированием и развитием региональной экономической системы. Кострома, 2000. 260 с.
6. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ). Экономика и математические методы. 2003. Т. 39. С. 123–135
7. Буринська О. І. Особливості сталого розвитку та його складників в аграрному секторі національної економіки: вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 7-1(49) . С. 30-34
8. Васильєва Л.М. Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку: [монографія]. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 392 с
9. Верестун Н.О. Роль екологічної культури у збалансованому розвитку суспільства Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. URL: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0156_zb_m_2VZE.pdf
10. Участь громадськості у законодавчому процесі. *Науково-популярний журнал «Часопис Парламент»*. 2015. № 3. С. 3-4. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/CHasopys_2015_3.pdf
11. Стратегія з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України на період до 2030 року. URL: https://2.auc.org.ua/sites/default/files/strategiya_ekologichnoyi_zbalansovanosti.pdf
12. План реалізації на 2017-2019 роки Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України на період до 2030 року. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/plan_realizac_strateg_ekolog.pdf

Kononenko I. A. ECOLOGICAL BALANCE OF DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES: CURRENT ASPECTS

The article outlines topical issues of balanced (sustainable) development in general and at the level of territorial communities. It is established that economic challenges include financial crises, social ones include income inequality of citizens, an excellent level of access to various benefits, and the like, environmental ones include a significant level of pollution of depletion of natural resources and the environment. The importance of forming a new worldview not only of economic entities but also of the population is noted. It is established that the concept of sustainable development includes the requirement of harmonious coordination of all three components to achieve a balance between meeting the existing needs of the development of society and the formation of a system to protect the interests of future generations. It is noted that the use of the term "sustainable development" corresponds to the materiality of development as a process of change with the content of ecological, economic, and social balance. Stability is characterized as a universal property of various types of systems, consisting in their ability to effectively perform their functions, despite the negative impact of exogenous or endogenous factors. The chronology of the formation of the concept of "sustainable development" is given. It was found out that sustainable development involves reducing resource

consumption, switching to ecological types of energy sources, the introduction of waste-free technologies, and the result should be a reduction in the burden on human health and the environment. It is established that the basis of sustainable development of society can be considered the ecological security of the country and the logical chain of building its institutional environment is presented. The interrelation of culture and nature in the process of social development is outlined. Practical aspects of balanced community development and levels of public participation in this process are revealed. Consistent steps are proposed to raise public awareness of environmental problems and ways to solve them.

Key words: *ecological culture, public participation, development strategy, environmental problems, sustainable development.*